

Mamlük Period Reason for Copyrighted Work:

“al-Ravzatu al-Zahir fi Sîreti al-Melik al-Zâhir Tatar”

Yazar(lar) / Author(s)

Dr. Öğr. Üyesi Esra Çıplak

Muş Alparslan Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü <https://orcid.org/0000-0003-4577-3026> Türkiye.

Uzman Tarihçi Barış ÇELİK <https://orcid.org/0000-0003-4784-991X> Muş Alparslan Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi e-
posta: imosabla.49@gmail.com

Makale Bilgileri/Article Information

Tür-Type: Araştırma makalesi-Research article

Geliş tarihi-Date of submission: 11. 12. 2024

Kabul tarihi-Date of acceptance: 29. 12. 2024

Yayın tarihi-Date of publication: 04. 01. 2025

Hakemlik-Review

Hakem sayısı-Reviewers: İki Dış Hakem-Two
External

Değerlendirme-Rewiev: Çift Taraflı Kör Hakemlik-
Double-blind

Etik/Ethics

Etik beyan- Ethical statement:Bu çalışmanın
hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur.

Benzerlik taraması- Plagiarism checks

Yapıldı-İntihal.net-Yes-İntihal.net

Çıkar çatışması-Conflict of interest

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

The Author(s) declare(s) that there is no conflict of
interest

Finansman-Grant Support

Bu çalışma 30-01-2024 / 29-01-2025 zaman aralığında
Muş Alparslan Üniversitesi Bilimsel Araştırma
Projeleri (BAP) Koordinatörlüğü tarafından
desteklenmiştir. Proje Numarası: BAP-24-FEF-4902-
02

This study was supported by Muş Alparslan University
Scientific Research Projects (BAP) Coordinatorship in
the time period of 30-01-2024 / 29-01-2025. Project
Number: BAP-24-FEF-4902-02

Lisans- License

CC BY-NC 4.0

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.tr>

Atf- Citation (Chiago) Çıplak, Esra.& Çelik,
Barış. “Memlûk Dönemi Bir Sebeb-i Telif Eseri:
“er-Ravzatu'z-Zahir fi Sîreti'l-Melikü'z-Zâhir
Tatar”. *Anadolu Mecmuası* 3, sy. 8 (Aralık
2024):1-11.

<https://doi.org/xxxxxxxxxxxxxxxx>

Abstract

As a concept, the reason for writing a work is related to the purpose and plan for which the book was written by the author. After a work of authorship, the author follows certain methods in order for his work to be accepted by the society. One of these methods is to dedicate the book to a person in a prestigious position in order for it to be accepted and popularized. The dedication to someone in a high position, such as a sultan, is a desirable result for the purpose of the work, which is to spread and be accepted by the society. Authors may have many purposes in their works dedicated to sultans, such as expecting favors, money or position from them. Within the tradition of dedication, the works presented to the ruler are from different disciplines such as poetry, philosophy, logic, medicine, religion, and literature, which are frequently dedicated to sultans. In addition to these sciences, it is interesting to note that there are also works that aim to propagandize the society and focus on solutions to overcome the existing legitimacy problems regarding the legitimacy of the Sultan's rule. For instance, al-Ayni, in his work, makes a propaganda of governance for the people by bringing evidence from the occult sciences, which we see that he is quite skillful in proving that the Tatar is a legitimate ruler. In this work, which is clearly written for the public, al-Ayni accepts everything about Sultan Tatar as evidence for the portrait of the legitimate ruler and states this acceptance in a precise language. Moreover, in the work, al-Ayni tries to justify many evidences, from the fact that Tatar was chosen by the Creator to the fact that he was the only person who deserved the sultanate in his time, by making use of religious texts and occult sciences. This is also an indication that the work is a work of patronage due to the patronage relationship between al-Ayni and Tatar.

Keywords: Mamlûk, al-Ayni, Sultan Tatar, Reason for publication, Legitimacy, Dedication, Patronage.

Memlûk Dönemi Sebeb-i Telif Eseri:

“er-Ravzatu'z-Zahir fi Sîreti'l-Melikü'z-Zâhir Tatar”

Öz

Sebeb-i telif bir kavram olarak kitabın müellif tarafından hangi gaye ve plan dâhilinde kaleme alındığıyla ilgili bir durumdur. Bir telif çalışmasının ardından yazar, eserinin toplum nezdinde kabul görmesi için birtakım yöntemler izler. Kitabın kabul görmesi ve yaygınlaşması için yapılan yöntemlerden biri de kitabı itibarlı bir makamda olana ithaf etmektir. Sebeb-i telifi sultan gibi yüksek konumdaki birine olan ithaf eserlerin yayılması ve toplum tarafından kabul görmesi eserin gayesi için arzu edilen bir sonuçtur. Müelliflerin sultanlara ithaf ettikleri eserlerinde kendilerinden lütuflar, para veya mevki beklemek gibi birçok gayeleri olabilmektedir. İthaf geleneği içerisinde yönetici kişiye sunulan eserler farklı disiplinlerden örneğin; şiir, felsefe, mantık, tıp, din, edebiyat gibi sıklıkla sultanlara ithaf edilen kitap türleridir. Bu bilimlerden farklı olarak bir de topluma yönelik propaganda amacı güden, Sultanın hükümdarlık meşruiyetine dair var olan meşruiyet sorunlarını aşmaya yönelik çözüm odaklı eserlerin varlığı oldukça ilginçtir. Sözgelimi el-Ayni, telif ettiği eserinde Tatar'ın meşru bir hükümdar olduğunun ispatı için oldukça mahir olduğunu gördüğümüz gizli ilimlerden deliller getirerek halka yönelik bir yönetim propagandası yapmaktadır. Halka yönelik yazıldığı olduğu açıkça belli olan çalışmada el-Ayni, Sultan Tatar ile ilgili her şeyi meşru hükümdar portesi için bir delil olarak kabul eder ve bu kabulü keskin bir dil ile belirtir. Ayrıca eserde gerek Tatar'ın yaratıcı tarafından seçilmiş olduğu gerek ise sultanlığı kendi döneminde hak eden yegâne kişi olduğuna kadar birçok argümanı başta dini metinler olmak üzere gizli ilimlerden de istifade ederek temellendirmeye çalışmıştır. Bu durum aynı zamanda el-Ayni ve Tatar arasında var olan Hamilik ilişkisinden dolayı eserin bir patronaj çalışması olduğunun belirtisidir.

Anahtar Kelimeler: Memlûk, el-Ayni, Sultan Tatar, Sebeb-i Telif, ithaf, Patronaj

Giriş

İthaf kelimesi sözlükte “armağan, hediye etmek” anlamına gelir ve bu kavram Orta Çağ’da müelliflerin eserlerini belirli kişilere sunarken kullandıkları bir gelenek hâline gelmiştir. Müellifler, eserlerini takdim ettikleri kişiden ne istediklerini, üstü kapalı bir şekilde eserin takdim bölümünde işaret ederek belirtirlerdi. Bu istek bazen para, bazen ise bir mevki şeklinde ortaya çıkabilirdi. İthaf edilen eserlerin hangi amaçlarla üretildiğinin ve neden kaleme alındığının bilinmesi, çalışmanın mesajını iletmesi ve amacına ulaşması açısından önem taşır. Eserlerde, giriş ya da son bölümde açık veya örtük bir şekilde yazılış nedenleri, amaçları ve gerekçeleri hakkında bilgiler bulunabilir. Mukaddime kısmında ya da ilerleyen bölümlerde, eserin sebep-i telifini açıklayan ifadeler, birçok klasik manzum ve mensur eserde sıkça görülür. Bunun yanı sıra her çalışmanın, belirtilsin ya da belirtilmesin, açık veya gizli bir sebebi vardır. Yazarın devlet anlayışı, dünyaya bakışı, içinde bulunduğu ilim ya da toplumun durumu, dönemin ilmi yapısı, sosyal, siyasal, ekonomik ve psikolojik pek çok unsur, eserin satır aralarında gizli veya açık şekilde kendini gösterebilir. Bu makalede bir sebep-i telif örneği olan *er-Ravzatu’z-Zahir ft Sîreti’l-Melikü’z-Zâhir Tatar* adlı eser incelenmiştir. Çalışmamız; sebep-i teliflerin yazılma nedenlerine genel bir bakış sunarak el-Aynî’nin yazdığı mezkûr eserinden mülhem örneklendirilmiş ve eserin içeriğine odaklanarak bir değerlendirme yapılmıştır.

Sebeb-i telifler pek çok nedenle yazılmışlardır. Hangi dönemde kime ve yazılma nedeni ne olursa olsun her eserin taşıdığı olduğu birtakım mesajlar bulunmaktadır. Bu mesajlar döneme ve şartlara göre değişiklik arz edebilmektedir. el-Aynî’nin telif ettiği çalışma farazi ve kurmaca olarak nitelendirmek mümkündür. Çünkü el-Aynî’nin muhayyilesinde tasarladığı kurgular son tahlilde Tatar’ın meşru hükümdar portesi çizmesine yönelik çıkarımlardan ibarettir. Çalışmada hem tasarım hem anlatımın meydana geldiği kurgusal dünyanın hedef kitleye sunulması için yazar tarafından bir kurgu oluşturulmuştur. Bir çalışmanın yazılması, ya da müellifin bunun gibi bir konuyu tercih etme sebeplerinden biri iktidar değişikliği olabilir. Sultanın veya herhangi bir idarecinin değişmesi, yükselişi ve inişi gibi durumlar bir eserin telifiyle alakalıdır. Bu husus özellikle Orta Çağ dönemi için sıkça karşılaşılan bir durumdur. Söz gelimi bir fetih, zafer ya da savaş kaybı, bir görev değişimi, tebrik gibi durumlar da aynı nedenlerdir. İktidardaki kişinin eğilimleri, yaşam tarzı, düşünce yapısı, bir eseri meydana getiren unsurların başında yer alır. Sebeb-i telif çalışmalarının yazılmasında, halk arasında veya bireylerdeki olumlu ya da olumsuz durumlar etkili olabilir. Bireylerin toplumdaki değerler, yönelimler karşısında bir tavır veya onların hallerini yansıtmaya noktasında bazı eserlerin kaleme alındığı bilinmektedir. Çoğu zaman yozlaşma, kargaşa ve yanlış eğilimlerin bir esere konu olduğu tespit edilebilir. el-Aynî çalışmasının sekiz ve dokuzuncu kısımlarında toplumda çöküşün kaynağı olduğu meseleleri tespit etmesi dönem sosyolojisi ve tarihi açısından önemlidir. Himaye etme ve destek olma anlamındaki hâmilik geleneği olan patronajlık, Orta Çağ’da neredeyse bir geleneğe dönüşmüştür. Bu gelenek bir bakıma yapılacak olan çalışmalar için destek arayışıdır.¹

Gücü elinde tutan tarafın nesnel davranmayıp kendi menfaati çerçevesinde otoritesini sağlamlaştırmaya çalışması kaçınılmazdır. Bir dönem iyi bir makam ve statüde olan kişilerin, daha iyisini ya da kaybettiklerini geri elde etme endişesi de eser kaleme alma sebepleri arasında gösterilebilir. Bununla beraber sultana yakın olmak ve onun lütuf ve inayetlerine ulaşmak da bir hedef olarak patronajın oluşmasına neden olmaktadır.²Kimi zaman müellifler, eserlerinde beklentilerine dair

¹Mutlu MelisYardımcı, “Karahanlılar Döneminde Sultan ve Devlet Adamları Etrafında Oluşan Edebî Çevreler”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*, 2(3), (2013): 140.

²Seyhan Dobra, “Türkiye Selçuklu ve Beylikler Devrinde Kitap İthâf Etme Geleneği”, *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*, 2(4.) (2017): 111.

ipuçlarını verebilirler. Dünya bağlamında bakıldığında, bir geçim telaşı ve bir görev beklentisi olabilir.³ Ekonomik anlamda varlıklı bir kişi, bir krizin ardından maddi güç veya saygınlığını kaybedebilir. Önceden ulaştığı bazı şahıs ve mevkilere artık ulaşma imkânı olmayabilir. Dolayısıyla fırsatını yakaladığı bir olay sonrası yeniden eski itibarını elde etmek için atacağı adımlar, sebab-i telif için bir neden olarak değerlendirilebilir. Bir eserin telif edilmesinde, okurlara bir kitap ulaştırma gayesinin olduğu belirtilebilir. Bu hedef, her okurun algılama durumuna bağlı olarak birçok amaca yöneliktir. Okur veya muhatap kitlesinin mahiyeti eserlere göre farklılık arz edebilir. Sözelimi muhatap kitlenin ilgi alanları ve bu alanlara yönelik eserde propagandaya yönelik pasajları görmek mümkündür. Özellikle el-Aynî'nin eserinde sıklıkla kullandığı gizli ilimlere dair tahliller ve *el-Acaib ve'l-garâib* üslubu yazım tarzı bu minvalde olduğu görülmektedir.

Yazılan eserlerde, müelliflerin çeşitli şekillerde atacakları adımlarla kendini veya eserini ithaf ettiği kişiyi fark ettirmek ve gündemde tutmak için birtakım gayeleri oldukları gözlemlenebilir. Bunlardan biri de çalışmalarını gündeme çıkma ve gündemi meşgul etme uğraşısıdır. Hem bulunmayı istediği noktayı arzu hem de uğraşısının mükâfatını almak için bu adımlar atılabilir. Ayrıca, benlik duygusu bağlamında her zaman için kendini gündemde tutma arzusunun yansımaları görülebilir. Ancak bunu her zaman için bir tatminle açıklamak abes olacaktır. Müellif, kendisini başkalarına bir anlamda ispatlamak istemektedir. Bazen açık, bazen ise gizli hedef olarak ortaya çıkan bu durum, müellifin kendini, meslektaşlarından daha başarılı ve kabiliyetli olduğunu gösterme, onlar arasında hatta onlardan daha meziyetli bir mevkide yer edinme amacının bir belirtisidir.

Yazıldığı dönem içinde çok önemli görülmeyen bir detay, hikâye, bir pasaj, bazen dönemin tarihine yönelik beklenmedik bir katkı sağlayabilir. Dolayısıyla sebab-i teliflerdeki bazı tarihi bilgiler, şahsiyetler ve mekân adlarının varlığı aynı derecede fayda sağlayan birer veridir. En önemlisi de çalışmanın niçin yazıldığı ve argümanlarının ne olduğu hakkında doğrudan veri sunar. Ayrıca telifte bir ad verme, beslenen kaynaklar, bahse konu veya diğer çalışmalardan göre özgün olup olmama durumu sebab-i teliflerde ulaşılabilen bilgilerden birkaçıdır.⁴

Sebeb-i teliflerin verilmek istenen mesaja yönelik kendi içinde bir kurgusalılık taşıdığı görülmektedir. Bu bakımdan ister uydurma isterse de gerçek olsun, farazi bir dünyada tertiplenen eserin iyi tahlil edilmesi gerekir. Kelimelerin kullanıldığı anlamları, metinden ne kastedildiğinin bilinmesi, tabiri diğer ile birbiriyle iletişim kuran her kelimenin anlamını ve bağlamını bilmek gerekir. Bir örnek vermek gerekirse, Tatar'a yönelik meşruiyeti aşma çabası olarak ele alınan el-Aynî'nin çalışmasında delil olarak getirilen tüm donelerle ilgili ilim muvacehesinde ve özellikle o dönemin şartlarına göre değerlendirmek gerekmektedir. Anlam noktasında bir kelimenin ıstılahî ve lugavî manası dikkatimizden kaçarsa, kastedilen anlam tespit edilemeyebilir. Böylece eserin yazım amacı veya sürecini tespit sekteye uğrayabilir. Son tahlilde her eser kendi içinde şifreler, her sebab-i telif de eseri ve yazıldığı dönem ile en önemlisi dönemin sanatçılarından izler/şifreler taşır. Araştırmacıya düşen satır aralarına serpilmiş dizgeleri iyi okumak, iyi analiz etmek ve tarih araştırmacılarının istifadesine sunmaktır.

Bir Sebeb-i Telif Olarak er-Ravdatu'z-Zahir fi Sireti'l-Melik ez-Zahir Tatar

Tarih boyunca hükümdarlar iktidarlarının meşruiyetlerini ve kişisel liyakatlerinin üstünlüğünü ortaya koyacak, edebî dile dökecek kişiler aramışlardır. Kendileri herhangi bir emir veya talimat vermeseler bile kendilerine ithaf edilen ve övgü barındıran eserleri memnuniyetle karşılamışlardır. Sözelimi yazarlar da ele aldıkları çalışmalarında bir propaganda aracı olarak himayesine oldukları iktidarın gücünü, ideal yönetici olduklarını ve saltanatlarının uzun müddet süreceğini özellikle halka, bazen ise diğer hükümdarlara karşı üstünlük yarışı mahiyetinde ele almışlardır. Kuşkusuz âlimler, şairler, tarihçiler yazdıkları eserler ile iktidardan kendilerine hâmilik yapmalarını ve ihsanda bulunmalarını

³İsmail Çiftçiöğlü, "Türkiye Selçukluları ve Beylikler Döneminde İlimi Teşvik, İlim Adamlarını Himaye Etme Anlayışı", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 6(1), (2006.): 37.

⁴Ahmet İçli, "Sebeb-i Teliflerin Önemi ve Analizlerine Dair", *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (9), (2022): 183.

beklerlerdi. Dolayısıyla Orta Çağ'da kitaplar, büyük ölçekte hükümdarların yönetim meşruiyeti sağlamalarının yanı sıra birer kitle iletişim ve propaganda aracı olmuşlardır. Bir sultan için iktidarını ve adını ebedileştirmek için en önemli icraatlardan biri kuşkusuz ki kitap yazımıdır. Bu durumdan da yola çıkarak neredeyse birçok âlim veya yazarın telifi için bir patrona yani el-Aynî'nin Tatar için kullandığı ifadeyle bir efendiye/hâmîye muhtaç olduğu görülmektedir. Denilebilir ki böylesi bir yazım icraatının ne kadar kuvvetli bir efendisi/hâmîsi varsa, o bağlamında o kadar siyasî gaye tertiplelediği anlamına gelmektedir. Siyasî gücü elinde bulunduran iktidarın meşruiyetini halka kabul ettirebilmek için ulemaya; ulemânın da iktidarın sunduğu *hâmîlik* ve maddi güce olan ihtiyacı Orta Çağ dönemi için kaçınılmazdır. Ulemâ, iktidar ile münasebetinde, salt bilgisinin gereği ile hareket etmemiş, kendisinden beklenen görev ve sorumluluğun gereğine göre de davranmak durumunda kalmıştır. Dolayısıyla ulemanın bu minvaldeki en önemli görevi yazdıkları eserlerin iktidar tarafından meşruiyet aracı olarak kullanılmalarıdır.

el-Aynî, eserin girişinde Tatar ile daha öncesine dayanan dostluğuna değinmiş ve Tatar'ın sultan olmasıyla kendisinin içinde bulunduğu huzursuzluk hâline bir kurtuluş olmasını Allah'tan dileyerek Tatar'dan kendisine hâmîlik yapmasını istemektedir. Ardından eserini niçin yazdığına değinen el-Aynî, Sultan Tatar'ın tahta geçişinden sonra kendisiyle ünsiyet kurup, istişare yapacağı bir sohbet arkadaşının, nediminin olması gerektiğini, daha öncesinde Tatar'ın kendisine yaptığı yardım ve ihsanları olduğunu da belirterek kendini bu işe namzet kılmaktadır.⁵ Orta Çağ İslam tarihinde genellikle tahta yeni oturan hükümdarlara farklı şekillerde tebrik mahiyetinde veya hükümdarın hoşnutluğu elde etmek amacıyla hediyeler sunulduğu bilinmektedir. el-Aynî ise bir fakih olması münasebetiyle samimi dostuna Nasihatnâme geleneği içerisinde değerlendirebileceğimiz ve büyük kısmı sultanın hükümdarlık meşruiyeti temeline dayalı çıkarımlar ihtiva eden eserini takdim etmiştir.

el-Aynî, eserinde Tatar'ın sultan olmasının basit bir olay olmadığını ilahi bir iradeyle olduğunu birkaç yerde ifade etmiştir. Eserin girişinde şöyle demektedir: *Müslüman kullarını ez-Zâhir kuluyla kuvvetlendiren ve o kulunu her doğru yoldan sapan ile günahkâr kimselere üstün kılıp zorba ve zalimlere üstün kılan, Müminlerin birliğini o kulun parlak görüşüyle insanların kusurlarını incitmeden ve koparmadan birleştiren...* Burada el-Aynî, Tatar'ın tahta cülusunu Allah'tan kullarına bir yardım olarak saydığı görülmektedir.⁶ Üstelik sultanın düşmanlarına karşı Allah'tan yardım istemektedir. Dikkat çeken nokta ise düşmanın işgalciler veya İslam düşmanları değil Tatar ile sultanlık yarışına girmiş memlûk emirleridir. Eserine verdiği bu ismi kullanan ilk kişi el-Aynî değildir. Ondan önce Bahri Memlûkleri döneminde yaşamış olan ibn Abduzzâhir'in, Sultan Zâhir Baybars el-Bundakdârî hakkında aynı isimle 1232'de yazdığı biyografik eserinde görülmektedir. Muhtemelen bu ismi tercih etmesinin sebebi ileride göreceğimiz gibi Baybars'ın siyasi faaliyetleri ve yaptığı fetihleri Tatar için birer uğur getirme kanısında olmasındandır.⁷

el-Aynî sultanın nesebini anlatmaya alemin yaratılışından ardından ilk insan Hz. Âdem'den başlayarak birkaç peygambere değinmiş ve Hz. Nuh ile beraber insan soyunun ikinci bir yenilenme geçirdiğini belirtmiştir. el-Aynî, devam eden nesli anlatırken Nuh'tan (as) sonra oğullarını, torunlarını, diğer tüm milletleri, Arapları, Türkleri ve Türklerin tüm kollarını ve son olarak da Çerkesleri Türklerin bir kolu olarak anmıştır. Nihayet Sultan Tatar'ın soyunu Herakleios (Herkül) (ö. 641) Devleti'nde ücretli çalışan Çerkeslere, daha sonra Arap ve Çerkes gruplarının birbirlerine karışmasından sultanın aslını Gassan Araplarına bağlamıştır. el-Aynî, Çerkes-Arap ilişkisini anlatırken şöyle bir delillendirme yapmaktadır: Gassanilerin son lideri Cebele b. Eyhem (ö.642+) mürted olunca Bizans İmparatoru

⁵el-Aynî, *er-Ravzatu 'z-Zâhir fî Sîreti 'l-Melikü 'z-Zâhir Tatar*, Thk: Hans Ernest, (Kahire: Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1962), 1.

⁶el-Aynî, *er-Ravzatu 'z-Zâhir*, 1.

⁷ Kâtip Çelebi, *Keşfu 'z-Zünûn an Esâmiyi 'l-Kutub ve 'l-Fünûn*, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992), 1: 919; Bağdadî, *Hediyetu 'l-Arifin fî Esmâi 'l-Müellifin ve Âsâri 'l-Musannifin*, (Tahrân: el-Mektebetu'l-İslamiyye, 1947), 1: 463.

Herakleios'un yanına gitmişti. 636 yılında Suriye'de Bizans egemenliğini sona erdiren ve müslümanların bölgeye hâkim olmasını sağlayan Yermük Savaşı'nda Bizans tarafında yer almış ve Müslümanlara mukavemet etmiştir. Müslümanlar 638 (H. 17) yılında Antakya'yı fethettiklerinde Cebele, 500 Gassan adamıyla Kostantiniye'ye kaçmış ve burada ölmüştür. Gassaniler, Bizans Devleti (Kayasire Hükümdarlığı) yıkılıncaya kadar onlarla beraber yaşamış ve onların ardından Çerkes dağlarına sığınarak bölgedeki Çerkeslerle evlenip karışmışlardır.⁸ Böyle bir rivayetin getirilmesinin arkasında ideolojik birtakım nedenler bulunmaktadır. Köle asıllı olmaları itibariyle Memlûk sultanları ve onları destekleyen âlimler "*İmamlar Kureyş'tendir*" konusuna bir çare arama yoluna girmişlerdir. Moğol ve Haçlı istilalarına karşı gösterdikleri başarıları İslam âleminde kendilerine büyük itibar kazandırmış fakat askeri başarı, meşruiyetlerinin temini açısından yeterli görülmemiştir. Bu bakımdan sultanlar siyasi açıdan gücü ellerinde tutmaya çalışırken âlimler ise Memlûk sultanlarına özellikle Çerkes soyundan gelenlere bir soy inşa etme çabası içerisinde oldukları göze çarpmaktadır.

el-Aynî, sultanın üstünlüğünü ve kuvvetini ispat etmek için Tatar isminin bir takım değerleri olduğunu öne sürmüştür. Bu değerler harflerin birtakım güçlerinin olduğunu öne sürenler için sahibinde etki yaptıklarına inanılır. Buna göre harfler dört temel madde olan su, toprak, hava ve ateşi temsil etmektedirler. Öte yandan eserde sultana nasıl davranılması gerektiği ile ilgili harflerin vermiş olduğu tesirin insanlara zarar ve faydasından bahsetmiştir.⁹

Eserde sıkça ayet ve hadislerden deliller getirilmiştir. Esasen *nasihatnâmeler*, mevzuyu dikkat çekici göstermek için konuyla ilgili ayet ve hadislerin yanı sıra ilginç ve ibretlik hikâyeler, anlamı pekiştirmek ve edebî hava katmak için şiirler aktarmaktadırlar. el-Aynî'de bu üslubu kullanmıştır. Muhtemelen el-Aynî'nin ayetlerle birlikte Allah lafzını birçok yerde kullanması insanların dini hissiyatlarını, vermek istenilen mesaja odaklayarak Tatar'ın hükümdarlık meşruiyetini sağlamasında ve önceden aktardığımız gibi sultanın ilahi bir ikramla tayin olduğu kanısını pekiştirmektedir.

Eserin ikinci kısmında el-Aynî, Tatar'ın akrep burcunda olduğunu belirterek bu burcun doğusunda Mars gezegeninin sabit olduğunu ve alametinin ikinci bir yüzünün olup güneşe ait olduğunu belirttikten sonra bazı hesap ehlinin tespitine göre sultan ve hükümdarlar için sadece yükseleni Aslan burcunun sayıldığını söylemektedir. Bu burcun yükseleni güneş olmakla beraber büyük bir yıldız olduğunu belirten el-Aynî, güneşin Hz. Davud ve Hz. Ali'nin yıldızı olduğunu ve sahibinin hayır ve genişlik içerisinde olduğunu ifade eder. Muhtemelen el-Aynî'nin bazı hesap ehlinin tespiti diyerek andığı Aslan burcu yükseleni Tatar için Sahipkıran iddiası taşımaktadır.¹⁰ Zira sözlerinde Hz. Davud gibi kral bir peygamber ve Hz. Ali gibi âlim bir halifeye ait olduğunu söylediği Güneş yükselenin hükümdar ve sultanlar için olduğunu belirlemektedir. Sahipkıran her ne kadar Emir Timur ile özdeşmiş ise de tarihte birçok hükümdara burçları farklı dahi olsa bu unvanın verildiği görülmektedir.

el-Aynî, künye vermenin Allah tarafından ilham yoluyla verildiğini belirtmektedir. Ona göre künyenin manası kişi üzerinde etki etmektedir.¹¹ Buna göre Tatar'ın almış olduğu Ebu'l-Feth künyesinden yola çıkarak birçok yerin fethini kendisine müyesser kılınacağını Kur'an'ın "*Allah'ın yardımı ve fethi (zaferi) geldiği zaman*" ayetinden delil getirir. Üstelik bu küneyi taşıyıp büyük fetihler yapan, özellikle Baybars gibi hükümdar ve komutanları sayarak Tatar'ın daha fazla fütuhata yapacağı temennisinde bulunur.

el-Aynî, ez-Zâhir lakabının en güzel lakaplardan biri olduğunu ve künye gibi lakabın da kişi üzerinde etki ettiğini söyledikten sonra ez-Zâhir lakabının galip gelme özelliği olduğunu belirtir. Lakap konusunda oldukça ilginç değerlendirmede bulunan el-Aynî, Tatar'ın İslam birliğini parçalamak isteyen günahkâr taifeye Allah'ın yardımıyla galip olduğunu ve insanlara ilham ederek Tatar'a, ez-Zâhir lakabını vermelerini söylemektedir. Bu satırları okuyan biri Sultan Tatar nasıl bir dini kimlik taşıyor da

⁸ el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir*, 5.

⁹ el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir*, 7.

¹⁰ el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir*, 10.

¹¹ el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir*, 11.

lakabı gökten indirilsin gibi haklı bir eleştiride bulunabilir. Nitekim el-Aynî, Tatar'ı bu konumda peygamberler gibi ismi vahye veya ilhama göre verilen kişilerden saydığı görülmektedir.¹² Burada olduğu gibi birçok nasihatnâme yazılarında sultanlar aşırı bir şekilde övülmekte ve bazen peygamberlerle aynı mertebeye getirildikleri görülmektedir. Çünkü onlar Allah tarafında seçilmiş ve halkı idare etme yetkisi kendilerine verilmiştir.¹³

Abbâsîlerden Emevîlere, Fâtımîlerden Büveyhoğullarına, Eyyübîlerden Memlûk hükümdarlarına kadar halife ve sultanların kullandıkları lakapları sayan el-Aynî, Tahttan indirilen Şeyh Müeyyed'in oğlu Ahmed'in *el-Muzaffer* lakabını kullandığını belirttikten sonra efendisi Sultan Tatar'ın Allah'ın kendisini düşmanlarına galip getirerek onunla Müslümanların dağınık hallerini düzelttiğini yazmaktadır. Öyle görülüyor ki, lakabın insan üzerindeki etkisine değinen el-Aynî, Tatar'ın tahttan indirdiği çocuk sultan el-Muzaffer Ahmed'in galip gelen anlamındaki lakabının kendisinde hiçbir etki yaratmadığına değinmek istememiştir.

el-Aynî, Abbâsîlerden başlayarak Memlûklere kadar *zâhir* lakabını kullanmış olan bütün hükümdar ve halifeleri saymıştır fakat onların ne kadar hüküm sürdüklerinden bahsetmemiştir. Muhtemelen bununla Sultan Tatar'ın uzun ömürlü ve uzun süren bir hükümdarlık temennisinde bulunmak istemiştir. Nitekim el-Aynî'nin *zâhir* ismini kullananlar olarak saydığı isimlerin birçoğu kısa süreli hükümdarlık yapmışlardır. Örneğin; Abbâsî Halifelerinden ez-Zâhir (1225-1226) yılları arasında bir sene gibi kısa bir müddetle halifelik yapmıştır. Ayrıca sultanlığı darbe ve suikast yaparak elde eden sultanlardan ez-Zâhir Berkûk, küçük yaştaki Salih Emir Hac'ı 1382 yılında tahtından ederek yerine geçmiş, ez-Zâhir Baybars ise Moğollarla yapılan 1260 Ayn Câlût Savaşı galibiyeti sonrasında Sultan Kutuz'a suikast düzenleyerek öldürmüştür. Yazar ise bu lakabın değerli ve yüce olduğunu söyleyerek lakabı kullanıp da başlarına kötü olaylar gelmiş ya da kötü işler çevirenleri göz ardı ederek eserine almamıştır.

el-Aynî'ye göre Sultan Tatar'ın Memlûk sultanları arasında *onuncu* sırada olması onun zatında ve halkı arasında bulunan gücüne işaret etmektedir. Bu durumu değerlendirirken de onuncu sıranın sayıların en dengeli kısmını teşkil ettiğini öne sürer. el-Aynî'ye göre on sayısından sonraki sayılar kendisine eklenerek arttığı ve on sayısı tekli sayıların sonu olduğu için böyle bir yoruma başvurmuştur.¹⁴

Memlûk Devleti'nde sultan olanların sıralamalarını bizlere sunan tarihçilere göre Bahri Memlûklerinden Tatar'a kadar sultan olanların toplam sayısı otuzdur. Tatar'ın bağlı olduğu Burcî Memlûkler sıralamasında bile Tatar yedinci sırada bulunmaktadır. Sadece Memlûk dönemine büyük katkıda bulunanlar sayılsa veya çocuk yaşta tahttan indirilenler sayılmasa bile el-Aynî'nin verdiği sıralama tutmamaktadır. el-Aynî'nin burada onuncu sırada bulunma ile ilgili farklı bir şey mi kast ettiğini bilemiyoruz ancak Aristo'nun *Sırru'l-esrar*'ından etkilenecek öyle ya da böyle bir şekilde Tatar'ı onuncu sultan göstermiştir. Nitekim Aristo da dört ve on sayılarında gizli sırların bulunduğunu ve diğer sayılardan üstün olduğunu belirtir.¹⁵ Ayrıca İbn Arabî'nin Mısır'da onuncu Türk sultan ile ilgili ülkeye huzur, adalet ve ferahlık gelecek tahmininden yola çıkarak on sayısı üzerinde tahlillerde bulunarak Tatar'ı Mısır'da sultan olan Onuncu Türk hükümdar olarak göstermiştir.¹⁶

el-Aynî, Tatar'ın sultanlığı hak edişine getirmiş olduğu bir başka delil ise bir hükümdarın taşıması gereken on özelliğidir. Ona göre bu özellikler; erkeklik, akıl, cesaret, insanların hallerinden haberdar olma, dini ilimleri bilme, adaletli olma, halkın işlerini araştırma, cömertlik ve günahlardan uzak durmaktır. Ardından bu saydıklarına dair: “*İnkâr edilmez ve gizli kalmaz ki bu şartların tümü efendimiz sultanda mevcuttur. Bundan dolayı bu şerefli makamı hak etti. Hatta bu makama tayin edilmesi*

¹²el-Aynî, *er-Ravzatu 'z-Zâhir*, 13.

¹³ Patricia Crone, *Orta çağ İslam Dünyasında Siyasi Düşünce*, Çev. Hakan Köni, (İstanbul: Kapı Yayınları, 2002), 229.

¹⁴el-Aynî, *er-Ravzatu 'z-Zâhir*, 18.

¹⁵ Abdurrahman Bedevî, *Usulu'l-Yunani li'n-Nazariyyati's-Siyasiyye fi'l-İslam* (Kahire, Maktebetu Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1954), 147.

¹⁶el-Aynî, *er-Ravzatu 'z-Zâhir*, 18.

zikredilen şartlardan dolayı zorunluydu” demektedir. Görüldüğü gibi el-Aynî, söz konusu özelliklerinden dolayı sultanın Müslüman topluma atanmasının zorunlu hatta vacip olduğuna belirtmektedir.¹⁷

el-Aynî, Tatar’ın hükümdarlığını meşru göstermeye devam ederek sultana karşı gelip yolundan sapan kişiyi dini az olduğu ve hatta dinsiz olduğunu söylemektedir. Böylelikle el-Aynî, Tatar’ın otoritesini kabul etmeyip karşı gelenleri cahil ve İslam dininden çıkmış gibi göstermektedir.¹⁸ Ayrıca Tatar’ın bu mevkii hak edişi için delil gösterdiği bir diğer husus ise Tatar’ın bütün işler için ince bir anlayış sahibi olduğu ve bu makama kendisiyle kıyaslanacak veya yakın konumda hiç kimsenin olmadığıdır. el-Aynî’nin bu ifadeleri Memlûk Devletinde Tatar’ın dışında sultanlığı hak edebilecek kimsenin olmadığı anlaşılmaktadır. el-Aynî’nin bu hükme varırken Mısır ve Şam’da bulunan tüm Memlûk emirlerinin siyasi yönetimlerini ve ahlaklarını bilip bilmediğine dair bir malumatımız yok, Ancak Tatar’ın hükümdar olmak için tutuklatmış olduğu veya öldürülme emri verdiği güçlü rakiplerinin ortadan kaldırılmalarından sonra Tatar ile artık mukayese edilecek kimsenin kalmayışı el-Aynî’ye bu cümleleri kurdurtmuş olabilir.

el-Aynî, Sultan Tatar’ı diğer hükümdarlardan ayıran özellikleri arasında kendisinin ilmi yönünün var olduğunu söylemektedir. Üstelik bu özelliği kitabın giriş kısmında Allah tarafından verilmiş olduğunu ifade ederek şöyle demektedir. “*Dinin şiarını onun parlak bilgisiyle ve İslam kanunlarını onun hâkim adaletiyle parlatan Allah...*”¹⁹

Sultan Tatar ile çağdaş olan ve Memlûk dönemi tarihçilerinden olup Tatar hakkında biyografik bilgi sunan el-Makrîzî, Tatar için ilmi konuda herhangi bir hususa değinmemiştir. İbn Hacer el-Askalânî (ö.1449) ise onun ilim ehline yakınlık duyduğu fakat ilim ehlinde olmadığını âlimleri seven ve değer veren biri olarak göstermektedir. Tatar’dan elli yıl sonra vefat eden İbn Tağrıberdî ise kendisi için bazı mahkemelerde yargıda bulunur, birtakım fıkıh müzakerelerinde gider ve derslere katılırdı demektedir. İbn İyas da İbn Tağrıberdî’ye yakın bir manada ilimle meşgul olduğunu söylemektedir. Son tahlilde hiçbir kaynaktan el-Aynî’nin, Allah’ın kendisiyle İslam şeriatını aydınlattığına dair Allame veya müçtehit donanımında ilmi birikimi olan bir Tatar profilini görmek mümkün değildir. Burada şunu da ifade etmek gerektir ki kanaatimize göre el-Aynî, sultanın ilmi bilgisinden ziyade devlet idarecisi olması hasebiyle İslami hükümlerin uygulama noktasındaki sadakatine veya sultan olmadan önce emirlik gibi devlet tecrübesi gördüğü için ülkeyi idare etmesindeki liyakatini belirtmek istemiştir.

el-Aynî, Sultan Tatar’ın yapmış olduğu fakirlere maddî, manevî yardımları, Sultan Müeyyed’in yanında danışman iken iyiliklere koşmasını, düşmanına karşı bile olsa bir kötülük peşinde olmaması, güzel huylu, temiz dilli, kaba ve çirkin sözden uzak durması gibi davranışlarını Allah’ın onu kavmine efendi olarak tayin etmesine yormaktadır.²⁰ el-Aynî, Tatar’ın ilmi yönüne dikkat çekerek şer’î meseleleri dini kitaplardan çıkarma hususunda ve fakîhlerle ilmi tartışmalar yapmasını Türk sultanlar arasında tek olduğunu dile getirir. Bu özellikler el-Aynî için o kadar kuvvetli ve yerinde görünmektedir ki, kalbinde kıskançlık olan birinin Tatar’ın sultanlığını nasıl kabul etmediğine şaşırır ve ardından bu durumu iddialı bir ifadeyle dini az olanın hatta dinsiz kimsenin yapacağını belirtir. Tatar’ın ahlaki özelliklerinden dolayı Allah tarafından tayin olduğunu belirttikten sonra bir kimsenin bir makama ya da göreve getirildiğinde o göreve girmesinin farz olduğunu ifade etmektedir.

Tatar hakkında bilgiler sunan el-Makrîzî (ö.1442) Tatar’ı düşüncesiz, akli zayıf ve inandığı şeye karşı taassup gösteren biri olarak vasıflandırırken²¹ İbn Tağrıberdî (ö.1470) ise hükümdarlığının kısa süreli

¹⁷el-Aynî, *er-Ravzatu ’z-Zâhir*, 19.

¹⁸el-Aynî, *er-Ravzatu ’z-Zâhir*, 20.

¹⁹el-Aynî, *er-Ravzatu ’z-Zâhir*, 1.

²⁰el-Aynî, *er-Ravzatu ’z-Zâhir*, 22.

²¹el-Makrîzî, *Kitâbu ’s-Sülûk li-Ma ’rifeti Düveli ’l-Mülûk*, Thk. Said Abdülfettah Aşur, (Kahire: Matbaa’u Daru’l-kutub, 1972), 4: 589.

olmasına karşın intikamcı, zalim ve kan dökücü biri olarak anmıştır.²² İbn İyas (ö.1524?) her ne kadar Tatar için övgüler dizmişse de siyasi düşmanlarına karşı merhametsiz bir tasfiyede bulunduğunu ifade etmektedir.²³ Burada şunu da ifade etmekte fayda var ki İbn Tağrıberdî ve İbn İyas Sultan Tatar'ın mensup olduğu Memlûk grubuna bağlı oldukları halde kendisini eleştirip kötü davranışlarını söylemekten geri durmamışlardır.²⁴ el-Aynî'nin yukarıda bize sunduğu bilgilerle çağdaşı olan Tarihçileri kıyasladığımız zaman kuşkusuz ki bir çelişki durumu karşımıza çıkmaktadır. Nitekim el-Makrîzî sultan için; “*Hanîfî mezhebine koyu bir tutuculuğu vardı*” demektedir.²⁵ Buna benzer bir cümleyi de el-Aynî'nin öğrencisi İbn Tağrıberdî şöyle aktarır: “*Kendi halkı olan Çerkeslere karşı derin meyli vardı*”²⁶

Siyasetnâme ve nasihatnâme eserlerinin temelde üzerinde en çok durdukları dört değer vardır. Bunlar: Diyanet, Adalet, Emanet ve Meşverettir. Yazarımız el-Aynî'de, bu gelenek içerisinde Sultan Tatar'a bu dört husus hakkında önemli tavsiyelerde bulunmaktadır. En basit anlamıyla *nasihatnâmeler* yazıldığı devrin sultanına veya devlet yöneticisine başta adalet olmak üzere ahlaki erdemleri dini referans göstererek pratik tavsiyelerle siyaset yapmasını salık verirler. Özellikle belirtmemiz gerekir ki nasihatnâme yazarlarının ilgili oldukları genellikle halifeler değil, emirler ve sultanlardır. Şüphesiz ki hak ve adalet kavramları nasihatnâmelerde en çok değinilen kavram ikilisidir. Esasında bu çalışmalarda sultanın adaletin kaynağı olarak görülmesi bir bakıma onun adaletsizliğin de bizatihi kaynağı olabileceği ihtimalindedir. Dolayısıyla nasihatnâme türü eserlerde sultanlara adaletli olmasını tavsiye etmek son tahlilde halkın menfaatinde ziyade sultanın iktidar istikrarına yöneliktir.

Öte yandan el-Aynî eserinde sultanın yapması ve kaçınması gereken işleri sıralarken doğrudan Tatar'a hitap ederken, sultanlığı hak etmesi ve meşruiyetini oluşturmaya çabaladığı yerlerde de genel bir hitap şekliyle eseri okuyan herkese seslenmektedir. el-Aynî, Tatar'a yönelik kendisine gizli ilimlerden çıkarımlar yaparak geleceğe dair müjdelere vermiştir. Yazarımız, eserin muhteviyatından da anlaşıldığı gibi Sultan Tatar'ın otoritesinin meşruiyeti için hemen hemen her ilme, delile ve yönteme başvurarak, kanaatimize göre başta Tatar'ın kendisi olmak üzere, rakipleri ve Mısır halkını ikna etmek istemiş ve bu bağlamda Tatar'ın meşru hükümdar olduğunun aksine dair sunulacak itirazlara herhangi bir malzeme bırakmamıştır. Ayrıca; eser dilinin Arapça olması, eserde Tatar düşmanlarına yönelik ifadeler, halkı Tatar'ın meşru hükümdar olduğuna matuf yorumlar, kendileri hakkında eser yazdığı Tatar ve Baybars'ın Arapça bilmeyişi gibi durumlar halka yönelik meşruiyet propagandasının kitap telifiyle sağlandığını gösterir.

Atamalarda işi ehliyete bağlayan el-Aynî, Hz. Peygamberin “*İş, ehli olmayana bırakıldığı zaman kıyameti bekle.*” Hadisini bir uyarı olarak zikretmiştir. Bu anlamda çocukların emirliğinden, kadınların liderliğinden Allah'a sığınırım diye bir şiirin manasına yakın bir cümleyi daha önce aktarmasına rağmen burada tekrar bu konuya değinmesi muhtemelen önceki sultanın oğlu ve karısı hakkında dikkatli olmasına işarette bulunarak tahtın Tatar'ın hakkı olduğunu farklı bir surette belirtmeye çalışmıştır.²⁷

Atamalar hususunda bir başka önemli meseleye parmak basan el-Aynî, rüşvetin tehlikesine ve bu işi yapanın Allah tarafından lanetlenmiş olduğunu belirterek uyarmaktadır. Özellikle ehliyetsiz kişilerin devlet yönetiminde bulunmasına dikkat çeken el-Aynî, Emevîler örneğini vererek Emevî hilafetinin yıkılma nedenini küçük kişileri büyük işlere atamalarına bağlayarak ehliyetin önemine değinmektedir.²⁸

²²İbn Tağrıberdî, *el-Menhelu's-Sâfi ve'l-Mustevfi ba'de'l-Vafi*, Tahkik: Muhammed Muhammed Emin, (Kahire: Daru'l-Kutub ve'l-Vesâik-i'l-Kavmiyye, 1990), 6: 404.

²³İbn İyas, *Bedâi'u'z-Zuhûr fî Vekâyi'u'd-Duhûr*, (Kahire: el-Hey'e'tu'l-Nasriyetul'lAmmeti'l-Kitab, 1982), 2: 70-71.

²⁴Fadıl Cabir Duha, “Kitabu er-Ravdu'z-zâhir Fi Siyreti'l-Melik Zahir Tatar”, *Mecelletu Vasitun li'Ulum'il-İnsaniyye*, Camia'tul-Vasit, Sayı 20, 32.

²⁵el-Makrîzî, *es-Sulûk*, 4: 589.

²⁶İbn Tağrıberdî, *el-Menhelu's-Sâfi*, 6: 404.

²⁷el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir*, 30.

²⁸el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir*, 31.

Bu tarz örneklerin getirilmesinde el-Aynî'nin içinde bulunduğu dönemin şartlarında iktidar için temel kaygının istikrarı elde tutma endişesi olduğunu gösterir.

Memlûkler devletinde tahsildarlık görevinde bulunan el-Aynî vergiler hususunda Tatar'a, Raşid halifeler ve bazı adil hükümdarların zamanında olmayıp, vergi toplayanların hükümdara ruhsat verdirerek insanların mallarını batıl yolla yedikleri ceza veya gümrük vergisi gibi tahsil edilen malların haram ve yasak olduğunu, bu vergiyi alan kişinin Allah'a ve resulüne karşı geldiğini, bunu helal görenin ise küfre düştüğünün altını çizerek bu tür vergilerin özellikle Mısır'da Kıptiler tarafından uygulandığını ve bunu sultanlara güzel gösterilip halkın mallarını yediklerini belirtmektedir. Zulmün sosyal hayatı felç ettiğine bir kez daha değinen el-Aynî, özellikle Kıptilerin miraslar hakkında sergiledikleri, ölünün geride bıraktığı malları zorla yağma etmeleri ve mirasçıyı mahrum ettikleri hususunda sultanı uyararak bu tür mallarla ilgilenecek dindar ve adaletli birinin atanmasını zorunlu görmektedir. Durum o kadar vahim hale gelmiştir ki el-Aynî'ye göre düşmanların bile razı olmayacağı işler dönmekte, nerede kaldı ki İslam beldesindeki Müslüman halkın durumu diyerek hayıflanmaktadır.²⁹

el-Aynî, her ne kadar Ehlü'l-hal ve'l-akd ibaresini kullanmasa da, Tatar için böyle bir meclisin kurulduğunu ve böylelikle halifeyi seçmek için var olan bu meclisin Tatar'ı sultan olarak seçtiğinden, halkın da buna onay verdiğinden bahsetmektedir. İlginç olan bir diğer husus ise el-Aynî'nin Tatar'ın sultan olmasını kendi isteğiyle değil Ehlü'l-hal ve'l-akd meclisine tekabül eden ülke ileri gelenleri olan halife, kadı, idareciler ve askerlerin ısrarı üzerine kabul ettiğini ifade etmesidir.³⁰

el-Aynî, Tatar'ın sultan olmasından dolayı insanların sevinç gösterisinde bulunup kutlamalar yaptıklarını şöyle tasvir etmektedir: *"Bu hengâmede dualar yükselip her taraftan haykırış sesleri geldi. Allah Teâlâ'nın kendilerine adalet ve insaf ile bakması, ayrıca aralarındaki zulüm ile zorbalığı kaldırmak için gönderdiği bir hükümdara şükranlığı ifade etmek için o an insanlar sanki Arafat'ta lebbeyk diyen hacılar gibiydiler. Bütün halk bu yüce hayra ve büyük lütfa karşı birbirlerini müjdeleyip neşe ve mutlulukla şükrederlerken bu hükümdara da sultanlığı için devamlılık ve huzur duasında bulundular."*³¹ Tatar'ın sultan olduğunu işiten insanların hacılar gibi yüksek sesle kutlama tasvirini yapan el-Aynî'nin sözlerinde bariz bir abartıyla karşılaşmaktayız. Nitekim insanlar, özellikle de dönemin Memlûk devletinde peş peşe vuku bulan açlık, veba ve pahalılık gibi afetlere maruz kalmışlardı. Ayrıca Memlûk emirlerinin başa geçmek için kendi aralarındaki iç savaşlar halkı bezdirmiş bir kerteye getirmişti. Dolayısıyla Tatar'ın başa geçip iktidar değişiminin yaşanmasını halkın günlük ihtiyaçlarını karşılama dertleri kadar önem verdiklerini söylemek zor olmaktadır. Nitekim Mısır'ın sosyal-ekonomik durumunu anlatan el-Makrîzî'nin *es-Süluk* ve ibn Hacer'in *İnba'u'l-Gumr* adlı eserleri konu olarak genellikle Mısır ülkesinin maruz kaldığı açlık, taun gibi musibetleri anlatma noktasında önemlidir.

Ülkenin ileri gelen kişilerin Tatar için toplandığı meclisin Dımaşk'ta olmasını genellikle halifeye biatin bu şehirde olduğunu söyleyen el-Aynî, ilk üç halifeden sonrakilere yapılan biatlerin sadece Şam bölgesinde gerçekleştiğini belirtir. Şam'da yapılan ilk halife biatinin Hz. Muaviye için toplandığından yola çıkarak Hz. Muaviye ve Tatar arasında ilginç bir benzetme yolunu tutmaktadır. Buna göre Hz. Muaviye'nin kırk yıl süren hükümdarlığının yirmi yılı emirlik/valilik, diğer yirmi yılı ise halifelik dönemidir. el-Aynî'ye göre Hz. Muaviye bu bölgede ilk halife olduğu ve Tatar'ın da Dımaşk'ta sultan olan Türklerin ilki olmasını Allah'tan Tatar için Hz. Muaviye gibi uzun süren bir saltanat temennisinde bulunmaktadır. Burada dikkatimizi çeken bir hususu belirtmekte fayda görmekteyiz. el-Aynî, İlk üç halifeden bahsetmekte fakat dördüncü halifenin hilafet akdinin nerede olduğundan bahsetmemektedir. Kanaatimize göre Hz. Ali ile Hz. Muaviye arasında vuku bulan hilafet mücadelesinde Müslümanların Hz. Ali'ye Hz. Muaviye'den önce Medine'de biat ettiğini pekâlâ iyi bilen tarihçimiz, Tatar ile Hz.

²⁹el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir*, 37.

³⁰el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir*, 38.

³¹el-Aynî, *er-Ravzatu'z-Zâhir*, 39.

Muaviye'nin Şam bölgesinde biat edilmesine benzer birtakım özelliklerinin aynı olduğunu düşündüğünden, Tatar için yaptığı uzun süren hükümlerlik temennisinin sahil olmasına bağı olarak Hz. Muaviye'ye niçin ve nasıl Şam'da biat edildiğinden bahsetmemiştir. Bununla da yetinmeyen el-Aynî, Emevî hilafetinin Abbâsîlere göre bütün Müslüman bölge ve şehirleri kapsadığını belirttikten sonra Abbâsîlerin batı bölgeleri ile Mısır, Şam, Hicaz gibi yerlerin yönetimini Fâtımîlere kaptırdığı için Emevîlerden daha az bölgeyi yönettiklerine değinmektedir. Emevî ve Abbâsî devletlerini mukayese eden el-Aynî'nin niçin bu delillendirmeye başvurduğunu bilmemekle beraber Emevîlerin batıda Endülüs, kuzeyde Anadolu toprakları, doğuda ise Hindistan'ın ortalarına kadar fetihler gerçekleştirdikleri tarihçe malumdur. Emevîlerden hilafeti devralan Abbâsîlerin bir takım isyanlar ve kargaşalarla başa çıkmaları el-Aynî'nin de belirttiği gibi merkezi otoritenin zayıflığıyla devletçikler ortaya çıkmış ve Emevîler kadar geniş bir bölgeye sahip olamamışlardır fakat kanaatimize göre sırf Hz. Muaviye'ye Şam'da biat edilmesini Tatar ile kıyaslama örneğinden hareketle böyle bir yorumun yapılması Emevîlerin (661-750) sadece 90 yıl hüküm sürmelerini, Abbâsîlerin (750-1258) ise 508 yıl hüküm sürmelerini tarihçimizin zikretmesine mani olmuştur. Kaldı ki Tatar'ın Tahta geçtiği vakitte halkı Müslüman olan her bölgede mutlaka bir Müslüman hükümdar bulunduğu ve Abbâsî hilafetinin hüküm sürdüğü zamandan daha çok devletin, Memlûk Devletinin zamanında görülmektedir.

el-Aynî'nin Tatar'ın hükümdarlığını meşrulaştırmak için getirmiş olduğu bir başka delil ise hesap ehlinin ve astrologların tarihlerle ilgili söyledikleridir. Nitekim kendisi bu konuyu şöyle belirtir: *"Sultan oluşu hesap ehlinin hemfikir oldukları bir anda gerçekleşmesi efendimiz sultanın - Allah hükümdarlığını ebedi kulsın- afiyet, emniyet ve huzurla beraber uzun günler süreceğini, insanlar arasında adaletin ortaya çıkmasını, zulmün ve zorbalığın bu hükümdarın bereketiyle söneceğini gösterir."*³²el-Aynî'nin Tatar'ın geleceğine dair bulunduğu tüm çıkarımları boşa gitmiş, Sultan Tatar yalnızca 94 gün tahtta kalabilmiştir.

Sonuç

el-Aynî tarafından Sultan Tatar'a ithaf edilen eserin sebep-i telifi Tatar ile ilgili her şeyi hükümdarlığı için bir meşruiyet kaynağı olarak ele almak olduğu görülmektedir. el-Aynî'ye göre Sultan Tatar Allah tarafından seçilmiş bir kişiliktir ve bundan dolayı otoritesi meşrudur. Eserde Tatar'ın otoritesini sağlamlaştırmaya yönelik oldukça fazla delil getirildiği görülmektedir. Bu kanıtlar çoğunlukla Tatar'ın düşmanlarına yöneliktir. Üstelik eserde geçen din düşmanlarından çoğunlukla inançsızlar değil Tatar'ın tahttaki rakipleri Memlûk emirleri kastedilmiştir. Eserini Tatar'a takdim eden el-Aynî, sultandan iltifat beklerken eserin içeriği sultanın otoritesine yönelik savunmalar içerir ve bu bağlamda eserin bir patronaj çalışması olduğu görülür. Nitekim el-Aynî Tatar'ı anarken sürekli "Mevlâna/Efendimiz" tabirini kullanır. Bu da efendi-üstat patronajını gösterir. Çalışmamızda el-Aynî'nin yazdığı eseri Sebeb-i Telif olarak kitapların meşruiyeti sağlamak amacıyla halka yönelik iktidarın otoritesini kabul ettirme gibi bir propaganda aracı olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Eser, el-Aynî'nin ilk ve son meşruiyeti aşma çabası değildir. Sultan Tatardan önce Sultan Müeyyed Şeyh ve Tatar'dan sonra Sultan el-Eşref Barsbay ile ilgili benzer eserler vermiş ve bu sultanlar da kendisine idari görev ve hediyeler sunmuşlardır. el-Aynî'nin Tatar'a tavsiyelerde bulunduğu eserin sekizinci ve dokuzuncu bölümleri klasik nasihatname ve dönemim güncel sorunlarına çözüm örneklerini ihtiva etmesi bakımından önemlidir. Bu çalışmaya konu olan eserde, hükümdarlık meşruiyetine ilişkin değerlendirmeler dikkat çekmektedir. Bu tür çalışmalar, genellikle halka ya da belirli bir kişiye yönelik mesajlar içermektedir. Hükümdarın meşruiyetini savunmak adına ilmi yöntemlere dayandığı öne sürülen bilgi ve belgeler kullanılmaktadır. Ancak, bu bilgilerin tek taraflı ve temelsiz bir şekilde yorumlanması önemli bir sorundur. Böyle bir yaklaşım, toplumda yapılan propagandanın genel kabul görmesine neden olabilir. Bu durum, tarihsel olayların objektif bir şekilde değerlendirilmesini engelleyebilir. Nitekim eser boyunca Tatar hakkında

³²el-Aynî, *er-Ravzatu 'z-Zâhir*, 39.

temenni edilen uzun ömür ve ihtişamlı saltanat gibi tüm beklentiler boşa çıkmış, Sultan Tatar yalnızca doksan dört (94) gün tahtta kalabilmiştir.

Kaynakça

- Bağdâdî. (İsmail Paşa). *Hediyetu'l-Arifin fi Esmâi'l-Müellifin ve Âsâri'l-Musannifin*. Tahran: el-Mektebetu'l-İslamiyye. 1947.
- Abdurrahman Bedevi. *Usulu'l-Yunani li'n-Nazariyyati's-Siyasiyye fi'l-İslam*. Kahire: Maktebetu Daru'l-Kutubi'l-Mısriyye. 1954.
- Crone, Patricia. *Orta çağ İslam Dünyasında Siyasi Düşünce*. Çev. Hakan Köni. İstanbul: Kapı Yayınları, 2002.
- Çiftçioğlu, İsmail. “Türkiye Selçukluları ve Beylikler Döneminde İlmi Teşvik. İlim Adamlarını Himaye Etme Anlayışı”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. 6(1). (2006): 29-38.
- Dobra, Seyhan. “Türkiye Selçuklu ve Beylikler Devrinde Kitap İthâf Etme Geleneği”. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi (SKAD)*. 2(4). (2017): 107-128.
- el-Aynî. *er-Ravzatu'z-Zâhir fi Sîreti'l -Melik ez-Zâhir Tatar*. Thk: Hans Ernest. Kahire: Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye. 1962.
- el-Makrîzî. *Kitâbu's-Sülûk li-Ma'rifeti Düveli'l-Mülûk*. Tthk. Said Abdülfettah Aşur. Kahire: Matbaa'tu Daru'l-kutub. 1972.
- Fadıl Cabir Duha. “Kitabu er-Ravdu'z-zâhir Fi Siyreti'l-Melik Zahir Tatar”. *Mecelletu Vasitun li'l-Ulum'il-İnsaniyye, Camia'tul-Vasıt, Sayı 20. s.32*.
- ibn İyas. *Bedâi'u'z-Zuhûr fi Vekâyi'u'd-Duhûr*. Kahire: el-Heve'tu'l-Nasriyetu li'lAmmeti'l-Kitab, 1982.
- ibn Tağrıberdi. *el-Menhelu's-Sâfi ve'l-Mustevfi ba'de'l-Vafi*. Tahkik: Muhammed Muhammed Emin. Kahire: Daru'l-Kutub ve'l-Vesaik-i'l-Kavmiyye, 1990.
- İçli, Ahmet. “Sebeb-i Teliflerin Önemi ve Analizlerine Dair”. *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. (9). (2022): 161-192. <https://doi.org/10.51531/korkutataturkiyat.1194367>.
- Karataş, Turan. “Analysis of the Term "Dedication" in Turkish Literature”. *Bilig*. 24. (2003): 87-107.
- Kâtip Çelebi. *Keşfu'z-Zünûn an Esâmiyi'l-Kutub ve'l-Fünûn*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye. 1992.
- Yardımcı, Mutlu Melis. “Karahanlılar Döneminde Sultan ve Devlet Adamları Etrafında Oluşan Edebî Çevreler”. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim (TEKE) Dergisi*. 2(3). (2013): 139-151. <https://doi.org/10.7884/teke.162>.